

Yazar Bilgileri Author(s)

Arş. Gör.
Emin Ceyhun SEZDİ

Samsun Üniversitesi
Arap Dili ve Belagati

emin.sezdi@samsun.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6229-4882

Künye Bilgisi

Zekeriya Kitapçı. *Türklerin Arap Dili ve Edebiyatına Hizmetleri I.*

Konya: Yedi Kubbe Yayınları, 2011.

276 sayfa.

ISBN: 9789759863456.

Anahtar Kelimeler / Keywords

Arap Dili ve Edebiyatı / Arabic Language and Literature
Tarih / History
Türkler / Turks
Zekeriya Kitapçı / Zekeriya Kitapçı

Kitap İncelemesi / Book Review

Makale Tarihleri / History of Article

Geliş Tarihi /Received

06/06/2024

Kabul Tarihi /Accepted

27/06/2024

Atıf / Citation

Sezdi, Emin Ceyhun. "Türklerin Arap Dili ve Edebiyatına Hizmetleri I". *Kitabiyat İlahiyat Araştırmaları İnceleme-Eleştiri Dergisi* 2/1 (Haziran 2024), 143-149.

Türklerin Arap dili ve edebiyatına yaptığı hizmetler, iki milletin günümüze kadar uzanan ilişki serüvenleri içerisinde çeşitli siyasi ve kültürel sebeplerle göz ardı edilmeye çalışılmıştır. Bu hizmetlerin tarih sahnesindeki varlığını ortadan kaldıramayan yazarlar ise tarihî şahsiyetleri, üzerinde ittifak edilen “Türk” kimliklerinden sıyrarak onları başka milletlere nispet etme yöntemine başvurmuştur. Zekeriya Kitapçı, bu politikanın kasıtlı gerçekleştiğini savunan ve tezlerin gerçeği yansıtmadığını beyan eden dil tarihçileri arasında yer almaktadır. O, Türklüğü görmezden gelinen ve inkâr edilmeye çalışılan pek çok tarihi şahsiyetin Türk olduğuna dair belgelere kitaplarında yer vermektedir. Zekeriya Kitapçı’nın *Türklerin Arap Dili ve Edebiyatına Hizmetleri I: Hilafet Ülkeleri* adlı eseri, bahsettiğimiz meselenin özel çerçevede incelendiği eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kitapçı, ilgili eserinde Türklerin Arap yurduna yerleştikleri ilk tarihten itibaren benimsedikleri dinin gereği olarak gördükleri Arapçayı yetkin şekilde öğrenme yolculuğundan bahsediyor. Dinin anlaşılması için kültürel miras olarak gördükleri Arap dili ve edebiyatına yaptıkları hizmetleri detaylı bir şekilde ortaya koyuyor. Yazar bunu yaparken sadece Türklere ait kaynaklarla yetinmeyip Arap dilinin köklü ve sahih kaynaklarını da kullanarak ortaya koyulan hizmetleri derinlemesine inceliyor. Bunun yanında Emevîler Dönemi’nden başlayarak Abbâsîlerin sonuna uzanan süreç içerisinde Arap dili ve edebiyatı alanında kalem oynatmış şahsiyetlerin bir portresini de okuyuculara çıkarıyor.

Dört bölüm hâlinde organize ettiği eserinde Kitapçı, ele aldığı dönemler arasında kronolojik bir yöntemi takip ediyor. Birinci bölüm Emevîler Dönemi ilk Türkler ve Arap edebiyatına yoğunlaşıyor. İkinci bölümde Arap şehirleri sınırlamasıyla kalmayıp hilafet ülkeleri içerisinde Arap dili ve edebiyatının gelişmesine katkı sağlayan Türklerden

bahsediliyor. Kitapçı, üçüncü bölümde Türk hanedanlığının önemli bir mihenk taşı olarak bilinen Sulîler'in Arap dili ve edebiyatına katkılarından söz ediyor. Dördüncü bölümde ise Türklerin ve Türklüğün, taraf olma güdüsüyle ayrışan Arap-İran unsurlarının edebiyattaki yansımalarında yer alma mücadelelerine yer veriyor.

Zekeriya Kitapçı, ön sözünde eserde ele alacağı şahsiyetlerden bahsederken onların sahip olduğu temel ortak iki özelliği zikrediyor. Yazara göre bu iki özellik, şahsiyetlerin öz be öz Türk olmaları ve hayatları boyunca damarlarında Türk kanı taşımalarıdır (s. 9). Kitapçı, Türklerin Arap şehirlerine ilk gelişlerinin Câhiliye devrine rastladığını belirtiyor. Araplar arasında aile olarak varlığı bilinen ilk Türk topluluğun Hz. Peygamber döneminde yaşamış olan Türk asıllı Süreyc Ailesi olduğunu zikrediyor. Bu ailenin önemli fertlerinden biri olan Ubeydullah b. Süreyc'i (ö. ?) Arap şiirini İlahî musiki haline getirmekle ve klasik Arap musikisinin kurucusu olmakla vasıflandırıyor (s. 23-52). Müellife göre Arap dili ve edebiyatının gelişmesine yönelik Türklerden ilk büyük katkı Halefü'l-Ahmer (ö. 180/796) tarafından gelmiştir. Basra dil ekolünün kurulması ve gelişmesinde önemli rol oynayan Fergâneli âlim bu ekolün ilk kurucuları arasındadır. Ayrıca bedevilerle kurduğu ilişki vesilesiyle Arap şiiri, beyt ve kasidelerini toplayarak onların kaybolmasına karşı bir set oluşturmuştur. Diğer bir Fergâneli âlim olan Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009) ise *Tacü'l-Lüga ve Sihahu'l-Arabîyye* adında Arapça bir lügat kitabı telif etmiştir (s. 30). Emevîler döneminde Arap dili ve edebiyatına verdiği değer ile öne çıkan Türk asıllı isimlerden birisi de Abdullah b. Mübârek'tir (ö. 181/797). Arapçayı dilin kendi topraklarında öğrenmek için küçük yaşta Irak'a gelmiş ve gençliğini Arap dili ve edebiyatını öğrenerek geçirmiştir. Aldığı eğitimle döneminin büyük bir şairi ve edebiyat otoritesi olmuş ve şiirleri kendisinin vefatından sonra

Divânü'l-İmam Abdullah b. el-Mübârek adıyla yayımlanmıştır (s. 78).

Yazarın zikrettiği bilgilere göre hilafet ülkelerinde yaşayan Türkler, Arapçayı sadece bir dil olarak görmemişler onu İslam kültür ve medeniyetinin ortak değeri telakki etmişlerdir. Bu sebeple Arapça üzerine yazılan kitaplara çok önem vermişler, devrin büyük kütüphanelerinin kurulmasında öncü rol oynamışlardır. Abbasiler devrinde bu konudaki en büyük öncü Türk isim Feth b. Hakan (ö. 247/861) olmuştur. O, devrinin en büyük ve en modern kütüphanesini Bağdat'ta kurarak ilme duyduğu saygı ve sevgiyi yöneticiliği döneminde de yansıtmıştır. Kütüphane kurması ile ilme katkı sağladığı bilinen diğer Türk şahsiyetlerden de bahsedilmektedir. Mısır'da devasa bir kütüphane kurup ilmin hizmetine sunan Ahmed b. Tolon (ö. 270/884) ve Bağdat'ta devrinin en büyük kütüphanesini açan Sûli ailesinden Ebû Bekr Muhammed b. Yahya (ö. 335/946) mezkûr Türk isimlerindedir. Bu şahsiyetler İslam kültür ve medeniyetine hizmet ederken Arap dili ve edebiyatına da yadsınamaz katkılarda bulunmuştur (s. 28-29). Yazarın dikkat çekmek istediği bilgilerden hareketle kütüphane kurma işleminin dönemin en çok kullanılan dili olması sebebiyle Arap dili ve edebiyatına elbette bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak bu katkı sağlanırken Arapçaya özel bir ilgi ve yönelimin olduğuna dair bulgular olup olmadığı kitapta zikredilmemiş ve genel olarak ilme dönük bir tesisleşmenin yalnızca Arapçaya hasredildiği izlenimi verilmiştir.

Kitapçı, Arap dilinin meşhur simalarından olan Cârullah ez-Zemahşerî'yi (ö. 538/1144) de Harizmli bir Türk olarak zikretmektedir. Türklüğü ile öylesine ön plandadır ki kendisine verilen lakaplardan bir tanesi de bir Türk diyarı olan Harizm'e vurgu yapılan Fahru'l-Harizm'dir. Ayrıca Zemahşerî, Araplara "Atalarınızın dilini gelin bir Türk olan benden öğrenin" diyecek kadar Arap diline hakimiyet kesp

etmiş bir âlimdir (s. 31). Bu da onun Arap diline yaptığı katkıları okura en azından yüzeysel olarak hissettirmektedir. Ancak yazar müstakil bir başlık halinde nasıl bir katkı sağladığını sunma yoluna gitmemiş yalnızca ismini zikredip yukarıdaki bilgileri vererek Zemahşerî bahsini kapatmıştır.

Yazarın şiddetle karşı durduğu meselelerin başında Türk olduğunu savunduğu şahsiyetlerin başka milletlere nispet edilmesi gelmektedir. Bazı kaynaklarda Hammad el-Cevherî'nin ve Zemahşerî'nin Arap olarak tanıtılmasına ve Feth b. Hakan'ın İran asıllı olarak gösterilmesine kitapta yer verilmiştir. Kitapçı, ismi geçen âlimlerin Arap veya İranlı olduğuna dair Arapça ve Farsça hiçbir kayıt ve belge bulunmadığını zikretmektedir. Onun iddiasına göre Türk kimliğinin Arap edebiyatına katkı sağladığını kabullenemeyenler mezkûr şahsiyetleri başka milletlere nispet etmeye çalışarak Türklerin Arapça literatürüne katkısını göz ardı etmişlerdir (s. 44). Onun ifadesiyle azgın Arap ve bezgin İran milli şuuru, Türk milli şuuruna bu şekilde zarar verme mücadelesine girişmiştir. Bu kalıp, kitabın muhtelif yerlerinde defaatle geçmektedir (s. 42). Objektif tarih yazıcılığı açısından bu tabirler ilk bakışta yanlış anlaşılabilir. Dönemin ruhu ve tarihine vâkıf olmayan zihinler için tarihin hamasî yönü ön plana çıkarılıyor gibi algılanabilmektedir. Mevcut veriler, tartışmaların vuku bulduğu dönemdeki tarihi vesikalarla ortaya koyulursa o zaman gerçek anlamda meseleyi izah eden bir cevap muhataplarına ulaştırılmış olacaktır.

Kitapçı, *Türklerin Arap Dili ve Edebiyatına Hizmetleri I: Hilafet Ülkeleri* eserini daha önce yaptığı "Türklerin Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesine Yaptıkları Hizmetler" başlıklı Arapça konferansından ilhamla kaleme aldığını belirtmektedir. Bu konferansın ardından kendisine gelen Arap hocalar "Zekeriya Araplara anlatacak hiçbir şey bırakmadı" diyerek başarısını vurgulamışlar ve kendisine

nüktedan bir şekilde yaklaşmışlardır (s. 10). Bu anlamda Arap dünyasındaki akademisyenler tarafından Arap dili ve edebiyatına katkı sağlayan Türk âlimleri dile getirerek takdir görmesi ve daha sonrasında yazdıklarını iki kapak arasında neşretmesi literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Onun bu çabaları vesilesiyle Türk yurdunda yetişmiş ve Türk olduğu tarihi vesikalarla ortaya koyulmuş olan Feth b. Hakan, Hammad el-Cevherî ve Zemahşerî gibi Arap dili ve edebiyatına katkı sağlayan âlimlerin başka milletlere nispet edilmesi alan içerisinde reddedilir hale gelmiştir. Mezkûr âlimlerin Türk kimlikleriyle Arap dili ve edebiyatına sağladığı katkılar gelecek nesillere takdim edilmiş ve yapılacak yeni çalışmalara kaynaklık edecek hüviyet kazanmıştır. Bunun yanında iki millet arasındaki organik bağın ne kadar köklü olduğunu ve Türklerin Arapçaya verdiği kıymetin büyüklüğünü ortaya koyarak araştırmacılara yeni bir perspektif kazandırmıştır.

Kitapçı'nın konferans olarak çıktılarını aldığı verileri kitap olarak yayımlarken farklı yöntemler takip ettiği gözlenmektedir. Sözlü ifade ile yazılı ifade arasında pek çok fark bulunmaktadır. Yazar, kitaptaki cümlelerinde yazı dilinden ziyade konferans atmosferini çağrıştıran konuşma üslubunu kullanmıştır. Ayrıca tarih ilminin net bir şekilde ihtilafları gideremediği konularda söz söylerken kaynağa atıf yapma hususunda kullanımı sınırlı tutmuştur. Kitapta tarihi konular derinlemesine ele alınırken atıf yapılan kaynak sayısı kitabın sayfa sayısının dahi altında kalmıştır. Yazarın diğer kitaplarına bakıldığında kaynak kullanımını daha yoğun bir şekilde göz önünde bulundurduğu görülmektedir. Örneğin, Câhız'ın hayatına dair bilgileri zikrederken kaynak olarak gösterdiği biyografi kitaplarına yalnızca "geniş bilgi için bkz" yazmakla yetinmiştir (s.168). Ancak aynı müellifin *et-Türk fî müellefâti'l-Câhız* eserinde Câhız'ın hayatına dair bütün kaynakları detaylıca dipnotta

gösterdiği görülmektedir. Bu hususlar incelediğimiz kitabın, mezkûr konferans silsilesi ile gerçekleşmesi vesilesiyle yazım tekniğine yansıdığı düşünülen özellikleri arasında yer almaktadır.